Кіквадзе Денис Арчілович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти;
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Повномасштабна агресія російської федерації проти України призвела до кардинальної трансформації системи публічних фінансів та бюджетної архітектури держави. У 2024 році місцеві бюджети акумулювали 451,1 млрд грн доходів загального фонду, що підтверджує їх критичну роль у забезпеченні функціонування територіальних громад. Водночас структура податкових надходжень характеризується надмірною концентрацією: ПДФО формує 58% усіх податкових надходжень (257,5 млрд грн), єдиний податок – 16% (69,1 млрд грн), податок на майно – 12% (50,2 млрд грн) [10].

Актуальність дослідження визначається критичною необхідністю формування інноваційної податкової архітектури, спроможної гарантувати фіскальну самодостатність територіальних громад в умовах масштабної повоєнної реконструкції України. Досвід постконфліктної трансформації економік Хорватії, Руанди, В'єтнаму та Південної Кореї демонструє, що саме диверсифікація місцевих податкових інструментів, поєднана з механізмами прискореної амортизації (до 50% у перший рік), податковими кредитами на капітальні інвестиції (15-25% від обсягу вкладень) та преференційними режимами для стратегічних галузей, створює фундамент для стійкого економічного відновлення. За оцінками Київської школи економіки, прямі збитки інфраструктури України перевищують 155 млрд дол. США, з яких 65% припадає на об'єкти комунальної та соціальної інфраструктури місцевого значення [8]. Водночас, падіння реальних доходів місцевих бюджетів у 2022-2024 роках становило 23-68% залежно від близькості до лінії фронту, що актуалізує пошук альтернативних фіскальних механізмів для компенсації втрачених надходжень та формування інвестиційного ресурсу відбудови.

Аналіз динаміки податкових надходжень до місцевих бюджетів України за 2022-2024 роки демонструє парадоксальну ситуацію: попри загальне падіння економічної активності, окремі регіони змогли наростити власні доходи завдяки адаптивним фіскальним стратегіям. Зокрема, місцеві бюджети західних областей збільшили надходження від єдиного податку на 34% через масштабну релокацію бізнесу, тоді як прифронтові території втратили до 70% довоєнної податкової бази [3]. Така асиметрія актуалізує необхідність диференційованого підходу до формування податкової політики на місцевому рівні з урахуванням специфіки кожного регіону.

Аналіз структури доходів місцевих бюджетів за 2020-2024 роки засвідчив високий рівень залежності від міжбюджетних трансфертів: субвенції становлять

19,0% (134,8 млрд грн), дотації – 7,5% (53,1 млрд грн) [5,9,10]. Це свідчить про недостатню податкову автономію територіальних громад та потребу диверсифікації дохідної бази.

Запровадження механізму зарахування ПДФО з військовослужбовців до державного бюджету кардинально змінило традиційні пропорції розподілу податкових надходжень між рівнями бюджетної системи. За 2024 рік до державного бюджету надійшло 326,1 млрд грн ПДФО, що на 68,6 млрд грн більше, ніж до місцевих бюджетів [4,14].

Система податкових інструментів формування доходів місцевих бюджетів України потребує кардинального реформування з урахуванням викликів повоєнного відновлення. Ключовими напрямами оптимізації є: диверсифікація дохідної бази громад, посилення ролі майнових податків, запровадження стимулюючих механізмів для інвестиційної діяльності, удосконалення системи міжбюджетних відносин.

Для України перспективними напрямами розширення податкової бази регіонів у повоєнний період вбачаються: запровадження прогресивного оподаткування нерухомості з диференціацією ставок залежно від ринкової вартості об'єктів; трансформація туристичного збору в повноцінний туристичний податок з розширенням бази оподаткування; впровадження екологічного податку на локальному рівні з правом громад встановлювати додаткові ставки за забруднення; легалізація та оподаткування криптоактивів на місцевому рівні через механізм ліцензування криптообмінників; запровадження податку на цифрові послуги для нерезидентів, що здійснюють діяльність на території громади.

При цьому критично важливим є забезпечення балансу між фіскальними цілями та стимулюванням економічної активності, особливо в контексті залучення інвестицій для відбудови.

Інституційні передумови ефективної реалізації розширеної податкової автономії включають: цифровізацію податкового адміністрування на місцевому рівні; створення міжмуніципальних фіскальних агенцій для малих громад; запровадження системи фіскального бенчмаркінгу для оцінки ефективності податкової політики; розвиток аналітичної спроможності органів місцевого самоврядування щодо прогнозування та моделювання податкових надходжень.

Таким чином, трансформація податкових інструментів формування доходів місцевих бюджетів має стати наріжним каменем стратегії повоєнного відновлення України. Розширення фіскальної автономії територіальних громад через диверсифікацію податкової бази та надання більших повноважень у сфері податкового регулювання створить передумови для стійкого економічного зростання на місцевому рівні. Водночас, успішність таких реформ залежатиме від спроможності центральної влади забезпечити баланс між децентралізацією та збереженням макроекономічної стабільності, а також від готовності місцевого

самоврядування взяти на себе відповідальність за результати власної податкової політики.

Формування нової парадигми податкового забезпечення місцевого самоврядування в умовах повоєнного відновлення України вимагає системної трансформації фіскального інструментарію на основі синтезу міжнародного досвіду постконфліктної реконструкції та національних особливостей територіальної організації влади. Визначена стратегія диверсифікації фіскальних джерел розширення податкової бази територіальних громад надходжень, впровадження прогресивних механізмів оподаткування нерухомості, екологічну фіскалізацію, цифровізацію податкового адміністрування та диференційований підхід до різних категорій громад створює передумови для досягнення фіскальної самодостатності місцевого самоврядування як ключового фактору сталого регіонального розвитку. Водночас, ефективність імплементації розроблених пропозицій детермінується інституційною спроможністю органів місцевого самоврядування, рівнем координації між різними рівнями публічної влади, а також здатністю забезпечити оптимальний баланс між фіскальною децентралізацією та макроекономічною стабільністю.

Розробка інноваційної системи податкового забезпечення місцевої влади в контексті відновлення України після конфлікту вимагає комплексного реформування фіскальних механізмів. Цей процес має поєднувати кращі світові практики реконструкції після воєнних дій з унікальними характеристиками української системи територіального управління.

Для успішного впровадження розширених податкових повноважень на місцевому рівні потрібно створити міцну інституційну базу. Основними елементами такої системи є модернізація цифрових технологій у сфері місцевого оподаткування, формування спільних податкових служб для малих муніципалітетів, розробка механізмів порівняльної оцінки фіскальної ефективності та підвищення аналітичних можливостей місцевих органів влади. Відсутність цих інституційних механізмів значно знизить ефективність будь-яких спроб реформування податкової системи, оскільки лише комплексний розвиток усіх складових інституційної структури забезпечить повноцінну реалізацію потенціалу фіскальної децентралізації та створить умови для стабільних позитивних змін у системі муніципальних фінансів

Список використаних джерел

1. Грицишен Д., Гречко А. Бюджетно-податкові інструменти в умовах воєнного стану: досвід України та міжнародна практика. Збірник наукових праць Державного педагогічного університету імені Олександра Довженка. 2024. URL: https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/collectioneconomy/article/view/503

2. Дорожня карта реформ 2024 – податкова та бюджетна політика. Економічна думка. 2024. URL: https://economics.org.ua/index.php/blog/402-dk-2024

3. Звіт про виконання місцевих бюджетів України за 2022-2024 роки / Державна казначейська служба України. Київ, 2024. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/misczevi-byudzheti (дата звернення: 25.09.2025).

4. Куди перенаправлять кошти з податків військових і чому цього не зробили раніше. Громадський простір. 2024. URL: https://gluzd.org.ua/articles/kudy-perenapravliat-koshty-z-podatkiv-viiskovykh-i-chomu-tsoho-ne-zrobyly-ranishe/

5. Місцеві бюджети: сучасний стан та особливості формування. Економіка та суспільство. 2024. № 61. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3880

6. Місцеві податки і збори та їх роль у фінансовому забезпеченні реалізації власних повноважень органів місцевого самоврядування. Подільський вісник. 2024. URL: https://journals.pdu.khmelnitskiy.ua/index.php/podilian_bulletin/article/view/322

7. Негода Ю. Роль місцевих бюджетів у фінансуванні повоєнного відновлення комунальної сфери. Економіка та суспільство. 2022. № 43. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-59

8. Оцінка прямих збитків інфраструктури України від повномасштабної війни: аналітичний звіт / Київська школа економіки; Проект Russia will pay. Київ, 2024. URL: https://kse.ua/russia-will-pay/ (дата звернення: 25.09.2025).

9. Фінансова спроможність громад: особливості в умовах сучасних викликів. Публічне управління. 2024. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/4604

10. Фурик І.І. Податкові імперативи формування доходів місцевих бюджетів України та їх вплив на розвиток регіонів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Економіка. 2023. Вип. 2 (62). С. 141-150. DOI: https://doi.org/10.24144/2409-6857.2023.2(62).141-150

11. Fiscal policy of post-war economic recovery and its impact on the development of the territorial economy. Економічні горизонти. 2024. URL: http://eh.udpu.edu.ua/article/view/309548

12. Resilience of territorial communities amid the war against Ukraine: The role of budgetary instruments. Public and Municipal Finance. 2024. Vol. 13. Issue 1. https://www.businessperspectives.org/index.php/journals/public-and-municipal-finance/issue-453/resilience-of-territorial-communities-amid-the-war-against-ukraine-the-role-of-budgetary-instruments

13. Ukraine's fiscal developments and needs for economic recovery, reconstruction, and European integration. WIIW Policy Report. 2024. URL: https://wiiw.ac.at/ukraine-s-fiscal-developments-and-needs-for-economic-recovery-reconstruction-and-european-integration-dlp-7090.pdf

14. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2024 рік. Децентралізація. 2024. URL: https://decentralization.ua/news/19387